

Migrace jako aktuální zdroj společenskopolitického konfliktu: Inspirativní a kritická úloha sociálního učení církve – svědecká role církve a jednotlivých křesťanů

Jindřich Šrajber

Pokud se člověku naskytne příležitost navštívit koncentrační tábor v Dachau, znamená to být na místě neskutečných hrůz, lidské brutality, bezcitnosti, utrpení a smrti statisíců lidí. Zcela logicky přitom vyvstávají některé z otázek: Jak se mohlo něco takového stát v křesťanské, civilizované Evropě? Kde se vzala nenávist vůči všemu jinému, cizímu? Mohla proti tomu církev něco dělat nebo tomu dokonce zabránit? Nemůže se něco takového v dějinách opakovat?

Některé z položených otázek se dají v současnosti spojovat s fenoménem migrace. Ten je v médiích a politických debatách, ale také církevních vyjádřeních kontinuálně komentovaný a diskutovaný, především s ohledem na naléhavé výzvy a potenciální nebezpečí s ním spojené. Realitu koncentračního tábora a fenomén migrace přitom nelze dávat jednoduše do souvislostí. Společný pohled na ně však může být jistým varováním před podceňováním nebezpečných jevů, které mohou časem přerůst do nekontrolovatelné podoby, jako jsou šovinismus, nacionalismus, xenofobie, rasismus, sociální napětí, politický populismus, různé formy agrese a násilí apod.

Záměrem tohoto pojednání je reflektovat fenomén migrace¹ jako v současnosti aktuální zdroj společenskopolitického konfliktu. Cílem přitom je poukázat na inspirativní a kritický význam sociálního učení církve vůči této aktuální problematice. Zaměříme se přitom na dva stěžejní momenty obsažené v tomto učení, které se ukazují, zdá se, být stěžejními i v rámci společenskopolitického diskurzu ve vztahu k migraci. Jde o otázku po relevantnosti kosmopolitního principu, resp. po přesunutí politického rozhodování na nadnárodní rovinu. Nepůjde při-

---

¹ V tomto pojednání budeme používat jednotně pojem migrace. K bližšímu rozlišení pojmu migrace srov. Petr ŠTÍČKA, *Etika a migrace: Vybrané otázky současné imigrace a imigrační politiky*, Ostrava: Moravapress, 2014, s. 9–16.

tom o vyčerpávající pojednání těchto otázek, nýbrž jen o jakousi malou sondu do nich, zohledňující především situaci v Evropě. Zahrnuje i dílčí pohled na otázku po roli či svědeckém významu církve a jednotlivých křesťanů v konfrontaci s fenoménem migrace v kontextu rostoucí urbanizace.

1. NĚKTERÉ VÝZNAMNÉ REÁLIE SPOJENÉ S MIGRACÍ

Migrace z pohledu lidských dějin není ničím novým ani překvapivým. Je zde od nepaměti. V dějinách starozákonního Božího lidu je dokonce určujícím momentem, počínajíc Abrahámovým vykročením do neznáma (Gn), až po slavné putování Izraele do zaslíbené země (Ex). Současné počty migrantů směřující do Evropy mohou překvapit snad jen svojí intenzitou,² ale také nepřipraveností či nedostatečnou ochotou politické reprezentace tuto situaci humánně řešit. Naproti tomu sílí politický populismus, v řadě případů podporovaný zkreslenou mediální prezentací reality,³ která podněcuje u místního obyvatelstva mnohdy neopodstatněné obavy a strachy.⁴ Nelze však na druhou stranu jednoduše říct, že zde neexistují jistá nebezpečí a hrozby, které nevyžadují náležitou reflexi a odezvu.

Pro pochopení současného fenoménu migrace je nutné reflektovat skutečnosti, které blíže objasňují jeho reálný stav: Nakolik se v posled-

² Např. do Německa se počet migrantů mezi roky 2002 až 2015 téměř zdvojnásobil a počet žadatelů o azyl zdevítinásobil. Srov. Alice HASTERS – Carmen KALUCKE, „Stimmungswechsel,“ *WZG Mitteilung* 151, (2016): 12. Podle zatím neoficiálních údajů došlo v roce 2016, v porovnání s rokem 2015, k poklesu počtu migrantů proudících do Evropy zhruba o 3/5. V Německu v roce 2016 zažádalo o azyl 280 tis. lidí, což je 3x méně než v roce 2015. ČR byla podle zprávy z roku 2016 zemí v rámci EU, kam směřovalo nejméně uprchlíků. V roce 2017 podle zatím opět neoficiálních údajů se počet migrantů do Evropy opětovně o něco zvýšil.

³ V ČR je známý případ TV Prima, kdy její vedení přímo přikázalo svým redaktorům, že mají o migraci referovat negativně.

⁴ V souvislosti s migrací používají někteří tuzemští novináři specifický slovník. Oblíbenou se pro ně stala metafora o proudu, toku, vlně či záplavě migrantů, cizinců a přistěhovalců. Tato metafora navozuje pro mnoho občanů ČR osobní traumatickou zkušenost z ničivých povodní, které zachvátily Českou republiku v minulých letech. Velká voda ničila vše, co ji přišlo do cesty. Podobné pocity používanou metaforou navozují média vzhledem k uprchlíkům. Měli bychom se jich bát, protože neplánovaně vstoupí do našich životů a naruší jeho zaběhaný, poklidný běh.

ních letech může jevit počet migrantů směřujících do Evropy jako veliký, v celosvětovém měřítku to představuje jen jeho nepatrný zlomek. Z dostupných údajů vyplývá, že z celkového počtu 36 miliónů migrantů v roce 2015 směřoval do Evropy jen 1 milión z nich.⁵ Diskutovanou je rovněž otázka, zda příliv migrantů nebere práci místnímu obyvatelstvu a neohrožuje ekonomickou stabilitu země či daného regionu, kam migranti přicházejí. Dosavadní poznatky zmíněné obavy nepotvrzují.⁶ Příliv migrantů s ohledem na demografickou depresi Evropy naopak garantuje udržitelnost zde dosažené životní úrovně.⁷ Významnější a zdaleka snad i nejproblémovější se však zdá být v souvislosti s migrací otázka společensko-kulturně-náboženská. Obavy jsou zvláště před možnou islamizací Evropy.⁸ V tomto ohledu se zdá být opodstatněnou otázka po nezastupitelné roli křesťanů, kteří mohou zprostředkovat nejen porozumění, ale i dorozumění dvou světů, toho muslimského a v Evropě toho převážně již sekularizovaného.⁹

⁵ Srov. Sociální otázky při České biskupské konferenci, „Proběhl seminář ekonomické sekce,“ <http://www.socialninauka.cz/stalo-se/probeh-l-seminar-ekonomicke-sekce.html> [zveřejněno 29. 4. 2017, cit. 2. 9. 2017].

⁶ Srov. tamtéž. Dokladem pro skutečnost, že míra imigrace neovlivňuje nezaměstnanost, resp. její růst, jsou v Evropě dvě země s největším procentem imigrantů, a to je Švýcarsko a Norsko. Přes tuto skutečnost nevykazují tyto země významnou míru nezaměstnanosti či jejího nárůstu. K ekonomickým aspektům migrace srov. Milan PALÁT, *Mezinárodní migrace a ekonomika v Evropské unii: vývoj, determinanty, politiky a trendy*, Ostrava: KEY Publishing s.r.o, 2015, s. 42–48; Paul COLLIER, *Exodus: Jak migrace mění náš svět*, Praha: Nakladatelství Libri, 2017, s. 169–190.

⁷ Platilo to nejen pro poválečné období, ale i pro současnost, kdy migranti obsazují pracovní místa, o která nemá zájem domácí populace, anebo se z jejich řad nedostává potřebných lidských kapacit.

⁸ Z čistě demografického hlediska není tato obava zcela relevantní. Podle amerického výzkumného centra *Pew Research Center*, které na základě svých šetření predikuje budoucnost světových náboženství v návaznosti na předpokládaný růst populace v letech 2010–2050, se sice předpokládá nejexpanzivnější růst právě počtu muslimů, který má být dvakrát větší než celkový růst světové populace. V absolutních číslech to znamená, že ve zmíněném období se počet muslimů téměř přiblíží počtu křesťanů, jejichž procentuální nárůst má za dané období korelovat s celkovým nárůstem počtu obyvatel planety. V roce 2050 mají křesťané tvořit 31,5%, a muslimové 30% světové populace. V Evropě, nejen v EU, by však přitom mělo žít jen něco kolem 10% muslimů z celkového počtu populace, tj. cca 90 mil. muslimů v porovnání s dnešními zhruba 45 mil.

⁹ Na tuto skutečnost exkluzivně poukazuje Pavel Hošek. Má za to, že křesťané dokáží najít společnou řeč mezi výše uvedenými dvěma světy, které si navzájem naprosto fatálně nerozumějí. Vyslovuje zároveň přesvědčení, že „stavění mostů a spojenectví se všemi muslimy dobré vůle je nezbytné také k tomu, aby muslimové žijící v Evropě pochopili a přijali předpoklady a podmínky úspěšné integrace v evropských společnos-

2. REALITA MIGRACE – AKTUÁLNÍ ZDROJ SPOLEČENSKOPOLITICKÉHO KONFLIKTU

Výše uvedené reálie implicitně odkazují na skutečnost, na kterou v tomto pojednání zaměřujeme pozornost: na migraci jako aktuální zdroj společenskopolitického konfliktu. Tato skutečnost mimo jiné dokladuje historický fakt, že v průběhu dějin vznikají na základě ekonomických a ideologických střetů či protikladů společenské konfliktní linie, které se v průběhu času mění. V novodobých dějinách se prvotně formují v podobě politických stran, na jejichž platformě se také hledají společensky schůdná řešení.

Dva politicky nesmiřitelné tábory proti sobě postavil střet mezi *kapitálem* a *prací*, který v průběhu 19. a 20. stol. po dlouhou dobu představoval ústřední společenskou konfliktní linii. Radikalizace tohoto střetu nakonec ochromila politický systém natolik, že umožnil vzestup zhoubných ideologií fašismu a komunismu, které programově počítaly s existencí koncentračních táborů a vězeňských lágrů, jako „účinných“ nástrojů na likvidaci politických odpůrců a nepohodlných skupin obyvatelstva, např. Židů či křesťanů. V poválečném období se zmíněný spor institucionalizoval a kultivoval v demokratických zemích západní Evropy a Severní Ameriky. K němu přibyla konfliktní linie mezi blokem komunistických zemí Východu a demokratickými zeměmi Západu v závodech v jaderném zbrojení. Po pádu Berlínské zdi konfliktní linie Východ/Západ pominula. Postupně se rozměšňuje i dělící linie – zvláště v praktické politice – mezi tzv. pravicí a levicí, reprezentovanou v Evropě dosud konzervativními, resp. sociálně demokratickými stranami.¹⁰

---

tech. Aby pochopili a přijali zásadu, že hostitel určuje pravidla hry a že to není projev zlomyslnosti nebo přezíravé arogance. Křesťané mohou muslimům prostředkovat své zkušenosti s životem v sekulární společnosti a mohou jim pomoci pochopit, že prostředí pluralitní demokracie a náboženské neutrality veřejného prostoru vůbec nemusí být pro náboženskou víru (je-li opravdová) nepřátelské nebo ohrožující. S muslimy, kteří už v Evropě jsou, se prostě musíme jasně domluvit na vzájemně přijatelných a trvale závazných podmínkách koexistence.“ Pavel Hošek, *Islám jako výzva pro křesťany: Co máme tedy dělat tváří v tvář tomu, co vidíme kolem sebe?*, Praha: Návrat domů, 2016, s. 82–84.

¹⁰ Srov. Michael ZÜRN, „Jenseits der Klassenfrage. Neue Konfliktlinien zeigen sich in Europa, der Türkei und Amerika,“ *WZB Mitteilungen* 154 (2016): 7. Podle politologa Steina Rokkana se dají politické systémy Evropy číst jako sled konfliktních linií: Rozpor mezi katolicismem a protestantismem, mezi periferií a centrem, mezi zemědělstvím a průmyslem. Srov. tamtéž.

Od šedesátých let 20. stol., i v důsledku postupující globalizace, se nově formuje konfliktní linie mezi bohatým Severem a chudým Jihem.

Současný fenomén migrace je podle přesvědčení mnohých jedním z důsledků právě posledně jmenované konfliktní linie. Je odrazem hlubokého rozporu mezi těmi, kteří z globalizace těží, a těmi, kteří na ní tratí.¹¹ Německý sociální etik Friedhelm Hengsbach se v této souvislosti nebojí dokonce hovořit o násilí Západu vůči lidem chudých zemí Dálného východu, Afganistánu, Iráku apod., kde se podle něho za současnými zdánlivě nábožensky a kulturně vypadajícími konflikty skrývá konfliktní linie Sever/Jih. Západ tyto lidi prý sice nezabíjí zbraněmi, výrazně jim však svou politikou omezuje životní šance.¹² Jsou to právě často nepříhodné ekonomické, sociální, ale také klimatické podmínky, např. nedostatek pitné vody, válečný teror či pronásledování, kvůli kterým opouštějí lidé z chudých zemí svou domovinu a vydávají se na často riskantní cestu do Evropy z důvodu holé záchrany života, anebo za lepším životem, vedeni přitom nezřídka rajskou vidinou na Západě, kterou si vytvořili za pomoci dostupných komunikačních technologií či zprostředkovaně přes zločinecké převaděčské skupiny.

Příliv migrantů do Evropy a jeho dopad na jednotlivé evropské země, Evropskou unii, jsou ústředním tématem společenskopolitických debat současnosti. Stává se aktuálním zdrojem společenskopolitického konfliktu. Ve společnosti, ale i v politice se na tomto tématu profilují a bohužel v některých případech také radikalizují postoje jednotlivců, společenských skupin, politických stran a nově vznikajících politických hnutí. Jsme přitom svědky společenskopolitického střetu mezi *kosmopolity*, tj. těmi, kteří zastávají univerzální hodnoty a jsou pro otevřené hranice, a *kommunitaristy*, pro něž je naopak důležité omezení volnosti a národní suverenity. V této konfliktní linii se přitom neřeší jen migrace, ale také přesun rozhodování na instituce mimo národní státy. V této souvislosti hovoří Michael Zürn o čtyřech základních politických orientacích, které vytváří nový politický matrix. Hovoří o *kosmopolitismu* – podle Zürna ideálně patří k Zeleným -, jeho stoupenci jsou pro otevřené hranice a přesunutí

¹¹ Na tuto skutečnost exkluzivně poukazuje sociální encyklika papeže Pavla VI. PAVEL VI., *Populorum progressio*, 1967. Srov. Jindřich ŠRAJER a kol., *Křehká tvář rozvoje v globalizovaném světě. Kritické výzvy Populorum progressio (1967) a interdisciplinární analýzy mezinárodního rozvoje a chudoby*, Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017.

¹² Srov. Friedhelm HENGSBACH SJ, „Dělit se místo zabíjet,“ in *Papež František a jeho reforma církve*, ed. Paul M. Zulehner, Praha: Vyšehrad, 2016, s. 124.

kompetencí na nadnárodní rovinu; o *intergouvernementu* – typický pro neo-liberální strany – i zde se pléduje pro otevřené hranice, nikoliv však pro přesun politické kompetence směrem k nadnárodnímu rozhodování; o *regionálním komunitarismu* – typický pro křesťansko-demokratické strany – zde se prosazují uzavřené hranice a nadnárodní rozhodování v rámci regionální integrace; a o *komunitarismu* – typický pro pravicově-populistické strany a strany konzervativní – zde se prosazují uzavřené hranice a nepřenesení kompetencí na nadnárodní rovinu rozhodování. Podle Zürna je do této škály těžké zařadit jen sociálně demokratické strany, které jsou z pohledu jím uváděné škály nevyhraněné.¹³

Zürnem prezentovaná podoba nového politického matrixu dává mimo jiné připomenout, jak obtížné může být za dané politické konstelace hledání humánního řešení aktuální migrace, a vybízí k tomu nepodceňovat v této konstelaci skrytá potenciální rizika radikalizace nových politických střetů, které se mohou stát „podhoubím“ pro vzestup nebezpečných ideologií, se kterými máme neblahé zkušenosti z nedávné minulosti.

3. INSPIRATIVNÍ A KRITICKÁ ROLE SOCIÁLNÍHO UČENÍ CÍRKVE VŮČI MIGRACI JAKO AKTUÁLNÍMU ZDROJI SPOLEČENSKOPOLITICKÉHO KONFLIKTU

Za situace, kdy se migrace stává aktuálně zdrojem společenskopolitického konfliktu, v jehož rámci se jeví obtížným hledání humánního řešení tohoto problému a současně zde vzniká „podhoubí“ pro potenciální vzestup nebezpečných ideologií, se nezdá nevýznamný hlas církve, a to i přesto, že, jak ona sama doznává, nemá recept na řešení problémů socioekonomické reality.¹⁴ Tento zdánlivý handicap je v jejím případě předností, uvědomíme-li si, že církev nemůže a nechce být považována za součást politických struktur ani za nositelku konkrétní politické

¹³ Srov. ZÜRN, *Jenseits der Klassenfrage*, s. 9.

¹⁴ Papež František explicitně doznává: „ani papež, ani církev nemají monopol ani na interpretaci sociální reality, ani přednostní právo navrhnout řešení soudobých problémů (...) Tvář v tvář (...) různým situacím je pro nás obtížné říci nějaké jednoznačné slovo nebo navrhnout řešení, které by mělo všeobecnou platnost.“ FRANTIŠEK, *Evangelii gaudium. Radost evangelia. Apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě*, Praha: Paulínky, 2014, s. 184 (dále pouze EG).

ideologie ani být součástí politických střetů a zápasů.¹⁵ Nemá ambici předkládat „hospodářské a politické systémy nebo programy ani nedává přednost jednomu před druhými“.¹⁶ Její snahou je pouze v návaznosti na jí sdílená tradiční principiální stanoviska aktuálně interpretovat problémy socioekonomické reality, identifikovat krajnosti a nerovnováhy přítomnosti a dovolávat se principu spravedlnosti.¹⁷ Význam těchto interpretací přitom podtrhují i její dějinami verifikované analýzy a predikce společenskopolitického vývoje, který vyústil např. v nástup výše zmíněných a církví odsouzených diktatur (fašismu, komunismu) se všemi jejich tragickými důsledky.¹⁸

Na bázi výše řečeného je dobré si také uvědomit, že církev nemá vůči fenoménu migrace a k němu se vážícímu společenskopolitickému konfliktu čistě „akademický“ přístup, nakolik se též místy vyznačuje silně apelativním charakterem. K její podstatě patří především i reálnou praxí dosvědčovaná opce pro chudé.¹⁹ Jinak řečeno, v konfrontaci s aktuálním sociopolitickým tématem v podobě migrace adresuje sociální učení církve inspirativní a kritické podněty směrem k možnostem a úkolům v oblasti společenskopolitické, ale ptá se rovněž po specifickém poslání církve a její angažovanosti, resp. jednotlivých křesťanů v této problematice – věnujeme se tomu dílčím způsobem v následující části. Na tomto místě zmíníme vůči fenoménu migrace, resp. vůči požadavku na její humanitní řešení, sociálním učení církve připomínaný požadavek na všestranný rozvoj člověka a solidární rozvoj lidstva, resp. *univerzální bratrství* (kosmopolitní princip), a také v něm formulované pozice na v souvislosti s migrací též diskutovanou otázku po prostupnosti hranic, resp. po možném přesunutí politického rozhodování na nadnárodní rovinu.

¹⁵ Srov. Jindřich ŠRAJER – Roman MÍČKA, „Farnost sv. Prekéra' a pohled sociálního učení církve,“ in ed. Geert van ISTENDAEL, *Farnost sv. Prekéra: Hospodářská a ekonomická krize – příčiny, souvislosti, důsledky*, Praha: NLN, 2014, s. 67.

¹⁶ JAN PAVEL II., „Sollicitudo rei socialis (1987),“ in *Sociální encykliky (1891–1991)*, Praha: Zvon, 1996, s. 41 (dále pouze SRS).

¹⁷ Církev usiluje o spravedlnost „prostřednictvím racionální argumentace“ a „nasazením pro spravedlnost tím, že pracuje na otevřenosti intelektu a vůle vůči požadavkům dobra.“ BENEDIKT XVI., *Deus caritas est*, Praha: Paulínky, 2006, s. 28 (dále pouze DCE).

¹⁸ Srov. zvláště LEV XIII., „Rerum novarum (1891),“ in *Sociální encykliky (1891–1991)*, Praha: Zvon, 1996; PIUS XI., „Quadragesimo anno (1931),“ in *Sociální encykliky (1891–1991)*, Praha: Zvon, 1996; PIUS XI., *Antitotalitní encykliky. Non abbiamo bisogno, Mit brennender Sorge, Divini redemptoris*, Praha: Krystal OP, 2015.

¹⁹ Po celé své dějiny se církev prokazuje také péčí o cizince, lidi na cestách.

3.1 Kosmopolitní princip – univerzální bratrství

Chápání světa jako jednoho Božího stvoření, jako společenství všech lidí, kteří jsou si principiálně rovni je v základu biblické a křesťanské tradice.²⁰ V sociálním učení církve začíná toto pojetí silněji rezonovat v konfrontaci s globálním rozměrem sociální otázky, jak ho zachycuje pastorální konstituce II. vatikánského koncilu *Gaudium et spes* (1965) a především pak sociální encyklika papeže Pavla VI. *Populorum progressio* (1967). V kontinuitě s proměnami společenskopolitických střetů, jak jsme je nastínili výše, tak v sociálním učení církve koncilního období jakoby „dozrává“ po století utvářené vědomí světové církve, která se z pozice svého univerzálního poselství jako pravděpodobně nejstaršího globálního aktéra na světové scéně otevírá problémům celého světa²¹ a v dialogu s ním hledá odpovědi na jeho potřeby, resp. potřeby člověka. V *Populorum progressio* formulovaný požadavek na všestranný rozvoj člověka a solidární rozvoj lidstva, resp. *univerzální bratrství*, jako ústřední bod této encykliky, je tak možné v konfrontaci se soudobou migrací nahlízet jako na jedné straně kritiku dosavadního, encyklikou predikovaného vývoje na mezinárodním poli, především prohlubující se konfliktní linie mezi bohatými zeměmi Severu a chudými zeměmi Jihu. Tato konfliktní linie vzniká podle ní v důsledku četných nespravedlností, ponižování a diskriminací ze strany bohatých zemí vůči těm chudým, v nichž se v důsledku toho nemůže realizovat opravdový rozvoj.²² Závádá se tak, jak již bylo nastíněno výše, jedna z hlavních příčin současné migrační krize. Na straně druhé představuje v uvedené encyklice formulovaný kvalitativní požadavek rozvoje, inspiraci pro hledání způsobu jejího humánního řešení. *Populorum progressio* se v tomto ohledu stává základním kritickým a inspiračním myšlenkovým východiskem pro papeže na počátku 21. stol. Jana Pavla II., Benedikta XVI. a současného papeže Františka, kteří jsou v období svých pontifikátů s epochálním problé-

²⁰ Srov. Petr ŠTICA, *Cizinec v tvých branách: Biblické podněty pro etickou reflexi migrace*, Praha: Karolinum, 2011, s. 94–104.

²¹ Srov. Johannes MÜLLER – Johannes WALLACHER, „Vierzig Jahre Populorum progressio. Ein Meilenstein auf dem Weg zu einer weltweiten Soziallehre,“ *Stimmen der Zeit*, 2007, č. 3, s. 168.

²² PAVEL VI., „Populorum progressio (1967),“ in *Sociální encykliky (1891–1991)*, Praha: Zvon, 1996, s. 56–66 (dále pouze PP).

mem migrace konfrontování.²³ Jejich snahou přitom je toto východisko aktualizovat, blíže rozpracovat a zpřístupnit krizové realitě.

U zmíněných tří papežů lze vysledovat vzhledem k výše uvedenému východisku jejich důraz na provázanost tohoto východiska s principem personality. Každý člověk je stvořený k Božímu obrazu (srov. Gn 1,27), má jedinečnou, neodnímatelnou důstojnost. Stává se nositelem lidských práv, což vylučuje mimo jiné jakoukoliv formu rasismu či xenofobie. Respekt k důstojnosti člověka a jeho právům, solidarita, pomoc potřebným, to jsou ony rozhodující personalistické důrazy obsažené v současném sociálním učení církve, které se dožadují náležité odezvy v praxi.²⁴ Povinnost solidarity se zde prezentuje jako morální povinnost všech, především křesťanů, kteří „mají podle příslušného stupně své odpovědnosti mravní povinnost brát při svých osobních a veřejných rozhodnutích zřetel na (...) univerzální vztah, na (...) vzájemnou závislost mezi svým chováním a bídou a nedostatečným rozvojem tolika miliónů lidí“.²⁵ Jinými slovy řečeno, sociální učení církve v kontextu aktuálních problémů socioekonomické reality, zvláště v našem případě problému migrace, se dovolává u každého člověka svobodného a solidárního přijetí odpovědnosti.

Při reflexi migrace jako význačného globálního sociálního jevu, který vyvolává závažné společenské, ekonomické, politické, kulturní a náboženské problémy a představuje pro jednotlivé národy a mezinárodní společenství dramatické výzvy, nezůstává přirozeně sociální učení církve v podání posledních tří papežů jen u morálních apelů směrem k jednotlivci. Stejnou měrou se dovolává odvážné a prozíravé politiky mezinárodní spolupráce, která se musí odvíjet od těsné spolupráce s původními zeměmi migrantů a zeměmi, které je přijímají.²⁶ Má jít o společnou práci na lepším světě, která vyžaduje vzájemnou pomoc zemí. Té by mělo předcházet úsilí každé země, vytvářet lepší domácí ekonomické a sociální podmínky, tedy lidsky důstojné podmínky, které by elimino-

²³ Srov. JAN PAVEL II., *Poselství papeže Jana Pavla II. k oslavě světového dne míru 1. ledna 2001*, Praha: ČBK, 2000, s. 12, 13; BENEDIKT XVI., *Caritas in veritate*, Kostelní Vydří: KNA, 2009, s. 62 (dále pouze CV).

²⁴ Srov. Česká biskupská konference, „Stanovisko ČBK k migrační krizi,“ <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/160420stanovisko-cbk-k-migracni-krizi> [zveřejněno 20. 4. 2016, cit. 9. 4. 2018]. Srov. FRANTIŠEK, „Sním o Evropě jako o matce,“ *Perspektivy – Katolický týdeník*, 2016, č. 21, s. 7.

²⁵ SRS, 9.

²⁶ Srov. CV, 62.

valy důvody místních obyvatel k migraci.²⁷ Přínosný ze strany sociálního učení církve se pak za této situace zdá být důraz na provázanost individuální, společenské a globální odpovědnosti. Hovoří se zde o odpovědné svobodě svobodných lidí bohatých i chudých zemí a jednotlivých národů jako nezbytném předpokladu integrálního rozvoje člověka a solidárního rozvoje lidstva. Řešení problému migrace není přitom jen otázka technických opatření, stejně jako příčiny chudoby nelze spatřovat v materiální rovině, rozhodující jsou v tomto případě dle sociálního učení církve nežádoucí dimenze lidské osoby.²⁸

Na bázi myšlenky společného domova, jednoty lidského rodu, potřeby univerzálního bratrství sociální učení církve nežádoucí dimenze lidské osoby pojmenovává. Formuluje zároveň podněty pro rozvíjení pozitivních potencialit osoby. Akcentuje přitom požadavek sebe-transcendence, transcendentní vize lidské osoby. Absence těchto realit znemožňuje dle přesvědčení sociálního učení církve integrální rozvoj člověka a solidární rozvoj lidstva, potažmo podněcuje migraci a zabráňuje jejímu humánnímu řešení. Problémem je z pohledu sociálního učení církve především skutečnost, že jak jednotlivec, tak společnost a globalizovaný svět nejsou s to vyjít ze svých omezení, egoistického, izolovaného a sebeztažného vědomí, kulturních a historických omezení. Společenské jednání není utvářeno na základě společenského svědomí a odpovědnosti. Problémem je, že „faktickému vzájemnému propojení mezi lidmi a národy neodpovídá žádná etická interakce svědomí a rozumu, z níž by měl ve výsledku vzejít skutečný lidský rozvoj.“²⁹ Jinými slovy řečeno, sociální učení církve připomíná, že ztrátou transcendence, ztrátou perspektivy věčného života ztrácí lidstvo „odvahu přijímat vyšší dobra a ujímat se velkodušných a nezištných iniciativ, k nimž vybízí univerzální láska“.³⁰ Ještě jinak řečeno, problémem je dle sociálního učení církve skutečnost, že „stále globalizovanější společnost z nás dělá sousedy, ale ne bratry. Rozum sám o osobě je schopen pochopit rovnost mezi

²⁷ Srov. FRANTIŠEK, „Poselství Svatého otce ke světovému dni migrantů 19. 1. 2014, „Migrantí a uprchlíci: na cestě k lepšímu světu,“ in *Acta ČBK*, Praha: Česká biskupská konference, 2014, s. 20–24.

²⁸ Srov. CV, 9, 19, k tomu také FRANTIŠEK, *Laudato si'*. *Encyklika o péči o společný domov*. Praha: Paulínky, 2015, s. 144 (dále pouze LS).

²⁹ CV, 9.

³⁰ CV, 11.

lidmi a postarat se o klidné občanské soužití – nedokáže, ale vytvořit bratrství.“³¹

Právě univerzální bratrství, založené na „vědomí společného původu, vzájemné sounáležitosti a společně sdílené budoucnosti“,³² je cílem, ke kterému má lidstvo směřovat. Sociální učení církve přitom apeluje na realizaci vztahů, které nejsou založeny jen na právech a povinnostech, nýbrž především na nezištnosti, milosrdenství, lidské vzájemnosti.³³ Sociálnímu učení církve jde v zásadě o to probudit v lidech vědomí, „že se vzájemně potřebujeme, že neseme zodpovědnost jedni za druhé a za svět.“³⁴ Ve vztahu k migraci to následně znamená, aby migranti a uprchlíci byli vnímáni jako naši bratři a sestry, kteří nejsou jen problém, ale výzvou k realizaci „kultury setkání“, která překonává předsudky a obavy a pečuje o dobré osobní vztahy. Je připravena dávat, ale i přijímat od druhých.³⁵ Tato kultura je v podání sociálního učení církve jako jediná „schopna vytvářet spravedlivější a více bratrský, lepší svět“.³⁶

3.2 Otázka přesunu politického rozhodování

Výše prezentované, principiální a svojí povahou idealistické postoje sociálního učení církve, které korespondují s vírou církve a jejím posláním přispívají k budování univerzální obce Boží, k níž lidské dějiny směřují, lze přenést i na v souvislosti s migrací diskutovanou stěžejní otázku po prostupnosti hranic, resp. po přesunutí politického rozhodování na nadnárodní rovinu, tedy na otázku, na které se profiluje současná společenská konfliktní linie, která se „zrcadlí“ v nové profilaci politických stran. Při této příležitosti je však nutné si uvědomit, že na rozdíl od jednotné prezentace tradičních principiálních východisek v rámci sociálního učení církve se v odpovědi na zmíněnou otázku, tj. při hledání způsobů realizace jím prosazovaných hodnot do konkrétní politiky

³¹ CV, 19.

³² LS, 202.

³³ Srov. CV, 6.

³⁴ LS, 229.

³⁵ Srov. FRANTIŠEK, „Poselství Svatého otce ke Světovému dni migrantů 21. 1. 2016,“ <http://www.sdbplzen.cz/farnost/poselstvi-svateho-otce-ke-svetovemu-dni-migrantu/> [zveřejněno 21. 1. 2016, cit. 22. 6. 2016].

³⁶ FRANTIŠEK, „Poselství Svatého otce ke Světovému dni migrantů 19. 1. 2014.“

projevuje dějinný charakter jeho výpovědí, který připouští i pluralitu pohledů a strategií.³⁷

Sociální encyklikou *Populorum progressio* exkluzivně reflektovaný globální rozměr sociální otázky (dnes nejzřejmější právě na fenoménu migrace), která se v souvislosti s ním dovolává realizace požadavku všestranného rozvoje člověka a solidárního rozvoje lidstva, nepřináší ještě odpověď na otázku, kdo má být na globální úrovni garantem sociální spravedlnosti. Zatímco v dobách, kdy se sociální otázka řešila na národní úrovni, mohl papež Lev XIII. (1878–1903) spatřovat garanta sociální spravedlnosti jednoznačně ve státu,³⁸ pro papeže Pavla VI. zůstala tato otázka v podání encykliky *Populorum progressio* nezodpovězena. Tuto odpověď nacházíme až u papeže Benedikta XVI., který ji poskytuje v reakci na hospodářskou a finanční krizi, a také na fenomén migrace.

V encyklice *Caritas in veritate* (2009) se Benedikt XVI. dovolává naléhavé existence „opravdové světové politické autority“.³⁹ Jejím smyslem má být posílení a orientace mezinárodní spolupráce k solidárnímu rozvoji všech národů a regulace migračních pohybů. Jak dále papež upřesňuje, „tato autorita by se (přitom) musela řídit právem, důsledně se držet zásad subsidiarity a solidarity, být zaměřena na uskutečňování společného dobra a zasazovat se o uskutečňování opravdového integrálního rozvoje, inspirovaného hodnotami lásky v pravdě. Tato autorita by také musela být všemi uznávána a mít v rukou účinnou moc, aby každému zaručila bezpečnost, dodržování spravedlnosti a respektování práv.“⁴⁰ Se zřízením takovéto autority jsou ovšem spojeny některé naléhavé otázky, které ji činí problematickou: Jak by např. mohla být takováto světová autorita účinně demokraticky kontrolována? Byly by současné velmoci ochotné se této světové vládě podřídit? Neznamenalo by to oddizení lidí vládě, nebezpečí vyprázdnění politiky, ztrátu idejí a příklon k technokratismu?

Lze se jen domnívat, nakolik výše uvedené kritické otázky či jejich obdoby ovlivnily pozice papeže Františka. Ten se sice k myšlence světo-

³⁷ Srov. „Gaudium et spes,“ in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995, čl. 75; JAN XXIII., *Mater et magistra*, čl. 238; PAVEL VI., „Octogesima adveniens,“ in *Sociální encykliky (1891–1991)*, čl. 50.

³⁸ Srov. ŠRAJER, *Křehká tvář rozvoje*, s. 34. Papež Pavel VI. hovoří pouze o nejrůznějších postupech a mechanismech, které by měly sociální spravedlnost garantovat. Srov. *PP*, 56–65.

³⁹ *CV*, 67.

⁴⁰ *CV*, 67.

vé politické autority formulované Benediktem XVI. hlásí,⁴¹ v jejím prosazování se však zdá být obezřetnější. Vyzdvihuje spíše bohatství kulturní rozmanitosti a význam iniciativ „zdola“. Podněcuje aktivizaci potenciálu místních kultur při hledání a realizaci adekvátních řešení přicházejících výzev a problémů. Zvláště pregnančně to vyjadřuje v encyklice *Laudato si'* věnované ekologii, péči o společný dům:

Konzumistická vize lidské bytosti, která je podporována soukolím nynější globalizované ekonomie, vede ke stírání kulturních rozdílů a k redukci nesmírné kulturní rozmanitosti, která je pokladem lidstva. Domnívat se proto, že všechny těžkosti vyřeší uniformní normy či technické zásahy, vede k opomíjení složitosti místních problematik, jež vyžadují aktivní účast obyvatel. Nové rodící se procesy nelze vždy integrovat do modelů stanovených zvnějšku, nýbrž do těch, které pocházejí ze samotné místní kultury. Tak jako je flexibilní život a svět, musí být flexibilní a dynamická také péče o svět. Čistě technickým řešením hrozí, že se budou zabývat příznaky, které neodpovídají těm nehlubším problémům. Je nezbytné osvojit si perspektivu práv národů a kultur a pochopit, že rozvoj sociální skupiny předpokládá historický proces uvnitř určitého kulturního kontextu a vyžaduje stálou angažovanost místních sociálních činitelů *na základě jejich vlastní kultury*. Ani pojem kvality života nelze vnucovat. Musí být pochopen uvnitř světa symbolů a zvyklostí vlastních každé lidské skupině. (LS, 144)

Při hodnocení výše prezentovaných pozic papežů Benedikta XVI. a Františka v otázce světové politické autority, resp. ohledně hledání garanta řešení globální sociální otázky, je u nich na první pohled patrný protiklad v akcentech. Ten může být dokonce patrný i v rámci pozic papeže Františka. Tento reálný či zdánlivý protiklad lze však spíše chápat s ohledem na výše prezentovaný charakter sociálního učení církve jako výraz poctivého hledání odpovědných řešení aktuálních problémů. Protikladnost akcentů smí být v tomto případě nahlížena spíše v jejich komplementaritě. Ve vztahu k epochálnímu fenoménu migrace je opodstatněné dovolávat se odvážné a prozíravé politiky mezinárodní spolupráce pod záštitou světové politické autority stejně jako respektu k místní kultuře, tradici či národnímu uvědomění spolu s aktivizací jejich potenciálu.⁴²

Pro mimořádný význam sdílení národní identity s ohledem na požadavek spolupráce a prokazované solidarity lze hledat oporu mimo jiné i v tvrzení oxfordského ekonoma Paula Colliera. Sdílený pocit ná-

⁴¹ Srov. LS, 175.

⁴² Srov. k tomu LS, 179.

rodní identity, podle něho, činí lidi náchylnější k tomu, akceptovat dělení národního bohatství a přerozdělování chudým.⁴³ Relevantnost této náchylnosti lze snad uplatňovat i u požadavku, nepomáhat jen obětem migrace, ale bojovat i se společenskými strukturami, nespravedlnostmi a diskriminací, zvláště těch nejméně, které je vyhánějí z jejich domovů.⁴⁴ To znamená hledat možné způsoby spolupráce s původními zeměmi migrantů na odstraňování bída a zaostalosti, vytváření pracovních míst a kultivace životního prostoru v těchto zemích, a za pomoci této spolupráce přirozeně migraci regulovat. Může se k tomu připočíst i požadavek chránit dobro všech lidí, jak migrantů, tak i stávajícího obyvatelstva zemí, do kterých uprchlíci směřují.

Při zohledňování vhodnosti řešení na globální, místní či národní úrovni je nakonec nutné mít před očima v rámci sociálního učení církve trvale sdílené ústřední postavení lidské osoby, která nemůže být zpředměťována. Na tomto základě je nutné rozumět i aktuálnímu požadavku papeže Františka obsaženému v „Poselství ke světovému dni migrantů a uprchlíků 2018“. Trvalým předřazováním „osobní bezpečnost(i) bezpečnosti národní“⁴⁵ neohrožuje národní ani kontinentální bezpečnost ani charakter křesťanské Evropy, nýbrž pouze zdůrazňuje význam respektu k jedinečnosti lidské důstojnosti a univerzálním lidským právům, který, jak připomíná v jiné souvislosti, vyžaduje rovněž vysoce odpovědné přijímání uprchlíků, tzn. neotevírat brány uprchlíkům iracionálně.⁴⁶ Důležitým kritériem, resp. limitem pro přijímání uprchlíků se v jeho podání stává nemožnost nezbytné integrace.⁴⁷

⁴³ Srov. COLLIER, *Exodus. Jak migrace mění náš svět*, s. 17. Za jistých okolností by se touto optikou dalo snad pohlížet i na v současnosti dohadovací řízení mezi EU a zeměmi tzv. Visegrádské čtyřky, které odmítají povinné kvóty přijímání uprchlíků.

⁴⁴ Srov. CV, 62.

⁴⁵ „Poselství papeže Františka ke světovému dni migrantů a uprchlíků,“ <https://www.cirkev.cz/cs/aktuality/170825poselstvi-papeze-frantiska-k-svetovemu-dni-migrantu-a-uprchliku-2018> [zveřejněno 25. 8. 2017, cit. 11. 9. 2017].

⁴⁶ Srov. RADIO VATICANA, „Papež František pro deník La Croix: Evropa nemůže otevírat brány iracionálně,“ http://www.radiovaticana.cz/clanek_print.php4?id=23790 [zveřejněno 17. 5. 2016, cit. 23. 6. 2016].

⁴⁷ Srov. RADIO VATICANA, „Papež: Počet imigrantů má svoji mez, a tou je možnost integrace,“ <http://www.radiovaticana.cz/clanek.php4?id=26341> [zveřejněno 12. 9. 2017, cit. 12. 9. 2017].

4. MIGRACE V RÁMCI POSTUPUJÍCÍ URBANIZACE – VÝZVA PRO CÍRKEV A JEDNOTLIVÉ KŘESŤANY

V návaznosti na požadavek nezbytné integrace migrantů a při vědomí toho, že sociální učení církve sehrává inspirativní a kritickou roli i dovnitř církve s ohledem na její možnou angažovanost v této problematice, je možné na tomto místě dílčím způsobem zohlednit i v něm obsažené konkrétní výzvy na adresu církve při uskutečňování jejího poslání. Lze to říci i tak, že pokud sociální učení církve nahlíží současný epochální fenomén migrace jako „znamení času“, kterému je třeba věnovat náležitou pozornost a adekvátně na ně reagovat,⁴⁸ může to být chápáno i jako výzva pro církev k sebereflexi vlastního poslání a objevení úkolů, které před ní současný fenomén migrace staví. Podnětnými se v tomto směru zdají být především myšlenky papeže Františka. Ten poukazuje na význam svědectví církve a jednotlivých křesťanů, které může zásadním způsobem přispívat k nezbytné integraci migrantů, především ve městech, která se v důsledku rostoucí urbanizace stávají ústředním místem integrace.⁴⁹

Vedle svědectví blíženecké lásky, které mají křesťané, jako první v řadě, vůči migrantům a uprchlíkům vydávat,⁵⁰ je to i migrací daná příležitost ke zrodu nové evangelizace.⁵¹ Měla by nahradit jednotvárný a rigidní program a styl evangelizace, který není vhodný pro prostředí měst, kde by se měla realizovat.⁵² Migrace může podle papeže Františka „otvírat prostory pro růst nového lidstva, které se ohlašuje ve velikonostním tajemství – lidstva, pro něž každá cizí země je vlastí a každá vlast je cizinou“.⁵³ Města se mají stát v tomto smyslu místy „velkorysé

⁴⁸ Srov. PAPEŽSKÁ RADA PRO PASTORACI MIGRANTŮ A LIDÍ NA CESTÁCH, *Erga migrantes caritas Christi* (2004), Praha, 2006, čl. 1–11.

⁴⁹ Také René Dausner považuje za důležité nejen v současnosti, ale i blízké budoucnosti napínat síly, v kontextu migrace a rostoucí urbanizace na města, především na otázku bezpečnosti a spravedlnosti v nich. Ve spojitosti mezi migrací, mobilitou a rozvojem měst vidí sázku na budoucnost. Inspirací pro to mu je praxe starozákonních azylových měst, jejichž centrálním smyslem je ochrana života (srov. např. Nm 35,12; Dt 4,42). Srov. René DAUSNER, „Azylová města. Běženství (Flucht) a migrace jako teologická výzva,“ *Stimmen der Zeit*, 2016, č. 9, s. 582–584.

⁵⁰ Srov. RADIO VATICANA, „O migraci a exhortaci o rodině,“ http://www.radiovaticana.cz/clanek_print.php4?id=23617 [zveřejněno 18. 4. 2016, cit. 23. 6. 2016].

⁵¹ Srov. RADIO VATICANA, „O migraci a exhortaci o rodině.“

⁵² Srov. EG, 75.

⁵³ RADIO VATICANA, „O migraci a exhortaci o rodině.“

otevřenosti“,⁵⁴ „nové kulturní syntézy“,⁵⁵ být prostorem pro integraci,⁵⁶ která bude eliminací strachu před zničením místní identity. Církev má do prostředí měst vnášet kvas evangelia, které se zde má stát „základem opětovné stabilizace důstojnosti lidského života“. ⁵⁷ Hlásání evangelia doplněné kvasem křesťanského svědectví totiž podle papeže Františka nabízí jednotný a úplný smysl lidského života a tím se stává nejlepším lékem na nešvary města a činí město plodným.⁵⁸

ZÁVĚR

Předkládané pojednání nemělo vyšší ambice než nabídnout dílčí sondu do fenoménu migrace jako v současnosti aktuálního zdroje společenskopolitického konfliktu, především pak přiblížit inspirativní a kritický význam sociálního učení církve vůči této aktuální problematice, a to i dovnitř církve vzhledem k uskutečňování jejího poslání, k jeho podobě. Jako rozhodující se zde ukazuje být upozornění, i s ohledem na zkušenosti z nedávné minulosti, že aktuální výzvy současnosti se stávají do jisté míry křížovatkami, na kterých se rozhoduje o budoucnosti lidstva, o lidské, či nelidské tváři jeho dalšího vývoje.

Paradigma sociálního učení církve, daleko více snad praxe církve, osobní svědectví jednotlivých křesťanů hodnotám evangelia, bliženské lásky mohou představovat nezbytný pozitivní vklad do aktuálních výzev současnosti, v našem případě migrace. Exkluzivita přínosu církve vzhledem k tomuto fenoménu spočívá především v jejím univerzálním, globálním charakteru. Kosmopolitní princip, myšlenka univerzálního bratrství a k němu se vážící požadavek integrálního rozvoje člověka a solidárního rozvoje lidstva, tzn. solidarity, lidské sounáležitosti, nezištnosti a milosrdenství dávají naději pro budoucí vývoj globálního světa.

Realizace výše zmíněných hodnotových „jistot“ je do značné míry podmiňována i odpovědí na otázku, kdo má být v současnosti v rámci

⁵⁴ EG, 210.

⁵⁵ EG, 210.

⁵⁶ K této integraci mají podle papeže Františka napomáhat i architektonické plány měst, které zahrnují „prostory, které spojují, umožňují navazovat vztahy a usnadňovat uznání druhých!“ EG, 210.

⁵⁷ EG, 75.

⁵⁸ Srov. tamtéž, 75.

globálního světa garantem sociální spravedlnosti. Má ji být světová politická autorita, nebo je třeba pozornost směřovat spíše k bohatství rozmanitosti kultur a k aktivitám „zdola“? Různost akcentů u této otázky hovoří spíše ve prospěch jejich vzájemné komplementarity, a to při trvalém zohlednění ústředního postavení lidské osoby, která nemůže být zpředměťována ani omezována v rozsahu své odpovědnosti.

V neposlední řadě migrace představuje výzvu pro církve ve formě zdroje příležitosti pro rozvinutí nové evangelizace v prostředí měst, kde se má významným způsobem uskutečňovat nezbytná integrace. Tato výzva zapadá do širšího kontextu výzev papeže Františka, kterými vyzývá církve ke změně mentality. Mentalita církve má být misijní, služebná. Znamená to mimo jiné aktivní spolupráci všech křesťanů na realizaci evangelijních výzev současnosti, jako protipól uzavřené, mocenské, klerikální mentality.

Migration as the Current Source of the Socio-political Conflict: The Role of the Church and Individual Christians as Witnesses

Keywords: Church; Migration; Social Teaching of the Church; Christianity; Ethics; Pope Paul VI; Pope Benedikt XVI; Pope Francis; *Populorum progressio*; Globalization; Urbanization; Integration

Abstract: The article reflects on the phenomenon of migration as the basis of the current social-political conflict. Its aim is (above all) to point out the inspirational and critical importance of the social teaching of the Church on this current issue. It focuses on the two key moments contained in this teaching, which also appear to be pivotal within the socio-political discourse in relation to migration. It is a question of the relevance of the cosmopolitan principle, respectively the question of political decision-making on a transnational level. The article also provides a partial view of the role and the importance of the Church and individual Christians as the witnesses to the issue, i.e. the confrontation of the migration phenomenon in the context of growing urbanization.

Doc. Mgr. Jindřich Šrajer, Dr.theol.
Katedra etiky, psychologie
a charitativní práce
TF JU
Kněžská 8
370 01 České Budějovice
srajer@tf.jcu.cz